

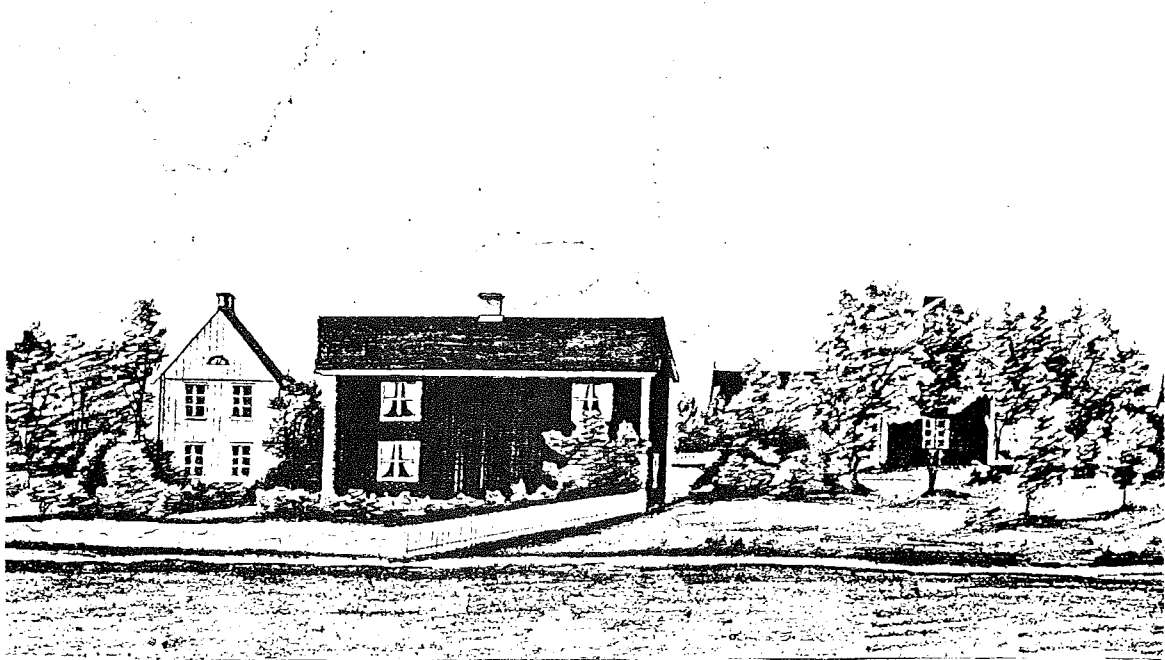
HEMMESJÖBYGDEN

Meddelande från Hemmesjö hembygdsförening

GUMMATORP

Av gårdarna i Hemmesjö är Gummatorp i norra delen av socknen såtillvida märklig som den - med ett kort avbrott under några år i senare hälften av 1800-talet - helt eller delvis varit i samma släkts ägo i nära 300 år, kanske ännu längre. Det är inte många gårdar i Småland som kan uppvisa en liknande ägarelängd.

Gummatorp finns omnämnt redan 1545 i den jordebok som ingår i Smålands handlingar i riksarkivet i Stockholm. Hur gammal gården är vet man inte. Ortnamn på -torp - där torp betyder gård och

GUMMATORP PÅ 1870-TALET

inte som nu torpställe - uppträder i Sverige redan på 1100-talet. Nästa gång som Gummatorp omnämns i bevarade dokument är 1618. Gustaf II Adolf besökte då Växjö och blev där uppvaktad av kyrkoherden Johannes Magni (Jöns Magnusson) i Hovmantorp, som ville ha ersättning för ett hemman i Vimmerby, som tillhört hans svärfar men överförts i stadens ägo i samband med att Vimmerby fick nya stadsprivilegier 1604. Kungen biföll hans begäran och den ersättning som herr Jöns fick var kronohemmanet Gummatorp i Hemmesjö socken och Konga härad "med alla dess tillägor, uti våto och torro, att nyttja, bruka, besitta och behålla", som de ålderdomliga vändningarna lyder. Man kan tänka sig att det var en belåten präst som återvände till Hovmantorp efter Växjöbesöket. Men någon längre tid nyttjade, brukade, besatt och behöll han inte gården. Två år senare sålde han den till Joen Skräddare i Ramnäsa, Joen Månsson, och dennes hustru Märnit för 300 daler och 20 öre plus en s.k. ättegåva till hustrun bestående av ett silverstop om 12 lod (c. 160 gr.). Joen Skräddare blev av allt att döma mycket gammal, förutsatt att han är identisk med den "Joen i Gummatorp" som finns upptagen i jordeböckerna från 1631 till 1680.

För att finansiera de många och dyrbara krigen under 1600-talet och belöna gjorda tjänster hade staten inte minst under drottning Kristinas förmyndarregering och åren därefter genom försäljningar och förläningar fränhänt kronan äganderätten till tusentals kronohemman och rätten att uppbära skatter från skattehemman. I sistnämnda fall betydde det att de tidigare självständiga bönderna kom i beroende av den herreman, som hade att uppbära skatten. Några av förläningarna hade karaktären av grevskap och friherrskap. I Kronobergs län fanns inte något grevskap men däremot flera friherrskap, det äldsta bland dem Bergkvara. 1647 blev Kronobergs kungsgård friherrskap för riksrådet Per Sparre. Under friherrskapet lades inte mindre än 94 hemman och bland dem återfinnes vi Gummatorp och ett par av gårdarna i Södra Åreda. Som ett led i den s.k. reduktionen indrogs alla grev- och friherrskap till kronan genom beslut vid 1680 års riksdag. Gummatorp blev nu "hästhemman", d.v.s. räntan, skatten, från gården anslogs till underhåll av en kronans häst. Till en början var det rusthållaren i Södra Åreda och sedan hans kollega i Tveta Lunnegård som fick hjälp av Gummatorp när det gällde att utrusta ryttare vid Smålands kavalleri.

Vid reduktionen fick i många fall brukarna av jorden möjlighet att genom skatteköp förvärva sina hemman. Så har det förmodligen gått till i Gummatorp, där två ägare uppträder vid slutet av 1600-talet, Sune Persson och Per Nilsson Hane. Från dem härstammar - med det undantag som nämndes i inledningen - alla senare ägare av Gummatorp. Om det finns något släktskapsförhållande mellan Joen Skräddare och Sune och Per, går inte att fastställa, men det förefaller inte uteslutet. I så fall skulle släktkedjan sträcka sig över nära fyra hundra år.

Gummatorp hade två åbor fram till mitten av 1800-talet. Efter att ha delats på nytt, fick gården än en gång en och samma ägare 1875. Ny delning skedde 1906.

De följande ägarelängderna bygger bl.a. på utredningar av Erik Hård af Segerstad och Ernst Carlsson samt muntliga uppgifter av Svea Johansson.

Per Nilsson Hanes gårdshalva

Per Nilsson Hane skänkte 1696 en gåva till Hemmesjö kyrka. Han dog 1720, 73 år gammal. Gift med Elin Månsdotter, som dog 1736. Deras son

Nils Persson Hane står i jordeböckerna antecknad för gården 1721 och 1723. Han flyttade senare till Risinge Södregård. Om Nils Hane och rättegången om silverskatten i Hemset se "Östra Torsås" 1972-73.

Näste ägare var Nils yngre bror

Samuel Persson, född enligt en uppgift 1699, enligt en annan 1704, död 1769, kyrkvård. Han står i jordeböckerna antecknad för gården från och med 1725. Gift 1724 med Elsa Persdotter från Hemmesjö Södregård, född 1706, död 1781. De hade fem barn. Gården övertogs av dottern Maria och hennes man

Måns Danielsson, född 1732, död 1812, kyrkvård. Gift 1763 med Maria (Maja) Samuelsdotter, född 1743, död 1781. Efter dem gick gården till det yngsta av deras fem barn och hennes man

Petter Eriksson från Gårdsby, född 1770, död 1829. Gift med Ingeborg Månsdotter, född 1777. De hade åtta barn, bland dem nästa ägare till gården

Johannes Petersson (Pehrsson), f. 1804, död 1858, kyrkvård. Gift med Kerstin Hansdotter från Tveta Lunnagård, född 1804. Sonen Gustaf övertog gården och inköpte även den andra hälften.

Sune Perssons gårdshalva

Sune Persson skänkte 1695 och 1697 gåvor till Hemmesjö kyrka. Han dog 1738 och var kyrkvård som så många andra av Gummatorpsägarna. Gift först med Märith Svensdotter, sedan med Kerstin, som dog 1733, 80 år gammal. Deras dotter Kerstin gifte sig 1708 med malmtagaren Måns Månsson i Åryd, som dog redan 1710. Deras son

Måns Månsson övertog gården. Han föddes 1710 efter faderns död och uppfostrades hos morföräldrarna. Han dog 1760. Gift 1735 med Lisbeth Persdotter från Åreda Södregård, född 1718, död 1773. Det yngsta av de sex barnen, Margareta, övertog gården tillsammans med sin man

Måns Persson från Holstorp, född 1748, död 1831, kyrkvård. Gift 1773 med Margareta Månsdotter, född 1758, död 1831, samma år som mannen. Ny ägare blev yngsta dottern och hennes man

Johannes Månsson från Yxnäs, född 1802, död 1833. Gift med Catharina Månsdotter, född 1800, död 1882. Catharina gifte 1834 om sig med

Peter Hansson från Tveta Lunnagård, sväger till Johannes Petersson (Pehrsson) på den andra gårdshalvan. Han var född 1806 och dog 1888, kyrkvård. Familjen flyttade 1842 till Billa Korpagård och 1861 till Arnagård i Tegnaby.

Gustaf Johannesson (Johansson), född 1836. Gift med Carolina Helena Petersdotter från Västorp, född 1836. Familjen kom på obestånd och flyttade till Furuby 1862. 1863 sålde han hälften av gården till Peter Johan Jonasson och 1866 andra hälften till Magnus Hansson.

Magnus Hansson från Tveta Lunnagård, född 1813, bror till Peter Hansson och Kerstin Hansdotter. Familjen flyttade 1870 till Häljaryd i Gårdsby. Gården såldes samma år till Carl von Schéle.

Peter Johan Jonasson, född 1827, kyrkvård. Gift med Ingrid Stina Svendsdotter från Gårdsby, född 1830. Makarna flyttade 1868 till Växjö. Gården såldes till

Carl Fredrik Ekström, född 1813, handlande och rådman i Växjö. Gift med Gustafva Constantia Ulfsax, född 1813, död 1869. Gården övergick genom köp 1869 till Carl von Schéle.

Carl Ludvig Joseph von Schéle från Köpenhamn, född 1841. Gift med Thora Alvilde Schou. Enligt traditionen skall von Schéle haft vidlyftiga byggnadsplaner, som han inte hade resurser att genomföra. Sålde gården till

C.J. Lundgren, handlande i Växjö. Efter honom gick gården 1875 genom köp till

Sven Johannesson (Johansson), yngre bror till Gustaf Johannesson (Johansson), född 1840, död 1906, landstingsman, kyrkvård. Gift 1863 med Josefina Matilda Johansdotter från Ingelstad Södregård, född 1845, död 1925. Sven Johannesson sålde 1905 halva gården till sonen Bror August. Den andra hälften övergick 1906 till den äldre sonen Johannes Vilhelm.

Johannes Vilhelm Svensson, född 1873, död 1932. Gift 1915 med Anna Elisabet Danielsson från Telestad, född 1892, död 1970. Av de fem barnen övertog äldsta dottern Svea och hennes man gården 1952.

Harald Johansson från Risinge Olsagård, född 1909, kyrkvård. Gift 1935 med Svea Svensson, född 1915. Gården ägs nu av äldste sonen

Roland Johansson, född 1939. Gift 1961 med Britt-Mari Johansson från Mariestad, född 1943.

Bror August Svensson, född 1876, död 1938, egendomsmäklare. Gift 1905 med Ester Eriksson, född 1886. Gården övertogs 1913 av brodern

Per Henrik Svensson, född 1888, död 1924. Gift 1913 med Nansy Kristina Svensson från Lagan, född 1890. Nansy gifte 1925 om sig med sin mans systerson

Ture Valdemar Magnusson, född 1897, död 1960. Nuvarande innehavare av gården är sonen

Stig Magnusson, född 1928, lackeringsmästare. Gift 1915 med Wivie Johansson från Furuby, född 1931.

KOLAREGÅRDEN

Gårdens äldre historia

Större delen av det moderna Åryd är byggt på Hemset Kolaregårds mark. Kolaregården låg sydost om det nuvarande Hemset. Byggnaderna revs vid mitten av 1800-talet, men om man följer Hemsetvägen fram till den plats, där körvägen svänger till vänster upp mot boningshusen, och fortsätter på den knaggliga vägen rakt ner mot sjön, skall man, när man passerat gårdsgården, hitta husgrunder, som visar var Kolaregården legat.

Det fanns fem gårdar i Hemsets by (se Hemmesjöbygden 1977:2). Kolaregården var inte den största, men det är den gård vars historia är bäst dokumenterad - i Lessebo bruksarkiv finns många handlingar som berör gården. Den följande redogörelsen avser gårdens historia fram till slutet av 1700-talet. Fortsättning följer i ett senare nummer.

I jordeboken för år 1701 kan man läsa att Hemset Kolaregård den 18 december 1644 donerades till doktor Johan Mathiaesson (=biskop Johannes Matthiae i Strängnäs). Denne förbytte gården till kronan den 15 mars 1650. Av kronan donerades gården den 30 maj 1652 till "Arnhold Derees" (=Arnold de Rees) som understöd åt hans bruksrörelse. Arnold de Rees hade några år tidigare, sannolikt 1644, tillsammans med Nils Rosenquist grundat Åry järnbruk. Dessförinnan hade han medverkat vid uppbyggandet av Huseby bruk. Han har kallats Smålands Louis de Geer.

Vid slutet av 1650-talet övertog Nils Rosenquist järnbruket av sin kompanjon och bör väl då samtidigt ha blivit ägare av Hemset Kolaregård. Efter hans död 1667 övertogs gården och bruket av hans änka Maria Oxe, som utarrenderade bådadera till ett konsortium. I detta ingick bl.a. Sven Joensson, även kallad Sven Kolare. Han bodde på Hemset Kolaregård, som enligt Vejde uppkallats efter honom.

Av jordeboken 1701 framgår att Hemset Kolaregård "red[ucerades] som Cronobergs tillhörighet med [1]683 års ränta".

Sven Kolare dog senast år 1690. I en handling från detta år nämns nämligen hans änka Gertrud Svensdotter som en av arrendatorerna av Åry säteri och bruk. Om henne kan man i Virdestam, Växjö stifts herdaminne läsa att hon senare gifte om sig med komministern i Hemmesjö, Thomas Nicolai Brickmannus. Detta bör ha skett efter år 1701 eftersom Brickmannus' tidigare hustru dog detta år. Gertrud Svensdotter dog 1709.

Uppgifter om gårdens brukare under närmast följande år finner man i jordeböckerna. År 1714 och 1716 nämns en person vid namn Måns, år 1717, 1720, 1721, 1723, 1725, 1726, 1728 och 1729 en person vid namn Nils. Den senare bör vara identisk med Nils Persson Guse, som i Vejdes bok om Åryd nämns som en av de personer, som varit arrendatorer på Åryd.

Nils Persson Guse gifte sig 1711 med Annika Persdotter (Pierresdotter), f. 1681, d. 1756. Hustrun hade tidigare varit gift med Johan Jonsson, d. 1710 i en ålder av 39 år, bror till gårdens ti-

digare ägare Sven Kolare. Med honom hade hon fyra barn. Med Nils Persson Guse fick hon ytterligare sex: Johan, f. 1711, Annika, f. 1712, Per, f. 1714, Daniel, f. 1717, Andreas, f. 1724 och Zacharias, f. 1726. De tre första barnen var födda i Åryd, där Nils ju var arrendator. Till Kolaregården flyttade han omkring 1715. Under sin tid där blev han skogvaktare. Om Nils vet man vidare att han blev kyrkvård 1734 och dog 1737. Liksom sin hustru hade han varit gift tidigare. 1707 gav han nämligen pengar till Furuby kyrka vid sin första hustrus "kyrkogång".

Per Nilsson Guse övertog gården efter sin far. Han var gift med Karin Svensdotter, f. 1720. Med henne hade han tio barn: Nils, f. 1742, Elin, f. 1744 (död som barn), Sven, f. 1750, Lena, f. 1752 (död som barn), tvillingarna Daniel och Jaen, f. 9/2 utan uppgift om år (döda som barn), Lena, f. 1755 (död som barn), Catharina, f. 1756 och Daniel, f. 1763.

Under Per Nilsson Guses tid som brukare av Hemset Kolaregård för rättades år 1743 en "laga Ref- och delning emellan frälse och skatteägorna uti Hemsets by, uppå alla de ägor, som i anledning af Konga Härads Respective Tings Rätts utslag under d:3 Martii 1740 för stridige anses böra af bemälte by". Till denna delning upprättades en "geometrisk charta över Hemse Byens Hagar och Utägor". I kommentaren till denna karta, ur vilken ovanstående citat är hämtade, förtecknas de olika gårdarna i Hemsets by med angivande av de ägor, som "ansetts stridiga". Om Hemset Kolaregård lämnas följande uppgifter:

Kålaregården Skattehemman 1 förmedlat till 1/4, Augment under Rusthåll wid Wexiö Compagniet, äges och bebos af Per Nilsson Guse.

- B Bråtafällan, merendels afrögd, af god och dels sidländig beteswall til 4. Stycken Oxars tarfweliga Sommarföda
- C Risbolet skogwuxet af medelmåttigt bete till 2ne st. kalwars föda
- D Lille hage, består af god beteswall till 1 kalfs föda
- (E) Tokahagen äwenwål af god beteswall med biörke och alebuskar bewuxen; kan föda 2 stycken kalwar
- (F) Lille hage, af samma beskaffenhet som Kålareg^s Lillehage
- (G) Tokahagen, skogwuxen af godt bete, dock något liungblandad wid wästra giärdesgården till 2 små kalwars bete.

Hemset Kolaregård var alltså vid denna tidpunkt ett skattehemman omfattande 1 förmedlat till 1/4 mantal. Detta innebär att gården tidigare omfattat ett helt mantal men "nedsatts" till 1/4 mantal. Gården var också "augment under rusthåll", vilket innebär att det därifrån betalades ränta till innehavaren av ett annat hemman, som själv eller genom lejd person fullgjorde krigstjänst till häst, men vars hemman ej räckte till för att betala hela kostnaden för detta.

Med ledning av ovannämnda karta företogs år 1753 en delning av Hemset bys hagar och utägor mellan de olika hemmanen, som innebar

att s.k. storskifte genomfördes. I samband med denna delning räknade man ut att hela byns hagar och utmark utgjorde "en summa till 1482 Tunnor 27 Kappar", vilket väl innebär att dessa områden utgjorde 1482 tunnland 27 kappland. Varje hemman borde alltså få en femtedel därav. Men eftersom "det så kallade Skiäfteskiärr ei swarar i godhet efter dess widd, emot det öfrige af skogen", tilldelades det hemman, som fick detta område på sin lott, nämligen Hemset Kolaregård, ytterligare 12 tunnland, medan de fyra övriga hemmanen fick avstå vardera 3 tunnland. Hemset Kolaregård fick alltså 308 tunnland 18 kappland, medan de fyra andra gårdarna fick nöja sig med 293 tunnland 18 kappland.

En kartbeskrivning från år 1753 innehåller uppgifter om den åker och äng som tillhörde Kolaregården:

Kolaregårds åker l förmedlat till 1/4 skatte

Twenne st: små Trögårdar till Kålareg, med Äple- Pärön- och Plommonträ planterade, Liten Kålgård, Dalsåker, Spiellet, Smediestycket, Kloen, Östre Husåker, Bolsåker, Småstycket, Wästre husåker, Twillingen, Lundåker, Bäckastycket, Biörnen. 7 tunnld 2 1/4 kap^r

Ängewall till Kålaregård

Bl.a. Södra Tokäng, Norra Tokäng, Kiersebolet, Twillingsbolet, Lunddängen, Biörnängen, Backängen, Biörkängen, Risbolsängen
6 47/128 parm

Man observerar bl.a. hur litet av gårdens mark som var åker: drygt 7 tunnland jämfört med de 308 tunnland som hagarna och utägorna utgjorde. Man observerar också att åker- och ängsmarken var mycket splittrad. Vid skiftet sammanfördes de små tegarna till större enheter, varvid Kolaregården bl.a. fick en åker med namnet Bytestycket.

När avmätningen väl var förrättad visade det sig att de två övriga ägarna av byns gårdar, brukspatronen Lundblad på Åry och kronobefallningsmannen Hagelstein, visserligen var beredda att genomföra skiftet, men att Pierre Nilsson i Kolaregården "genom ingiwen skrift" bestridde "sielwa delningssättet". Innan någon delning kunde företas måste därför häradsrätten yttra sig i ärendet. Detta skedde den 27 maj 1754, "då af lofl. Synerätten dömt blef, att ägorna skulle läggas i storskifte".

År 1765 sålde Per Nilsson Guse och hans hustru Karin Svendsdotter halva Hemset Kolaregård till sin dotter Ingrid Persdotter och hennes man Håkan Simonsson. Fastebrevet från den 7 november 1767 finns i behåll. Av detta framgår bl.a. att priset var 500 daler silvermynt och att säljarna förbehöll sig som undantag 2 skäppland åker och äng till en kos fodrande. Den andra hälften av gården såldes vid obekant tidpunkt till den yngre dottern Catharina och hennes man Johannes Andersson. Denna försäljning bör ha ägt rum några år senare eftersom Catharina var född 1756. Catharina dog sedan redan 1777. Bouppteckningen efter henne, daterad den 2 januari 1778, finns i behåll. Av denna framgår att hennes bror Sven Persson "uti Hörda Norregård" fick överta gården mot att han svarade för stärbhusets skulder och erlade 26 riksdaler 32 skillingar till den avlidnas make Johannes Andersson, 16 riksdaler 32 skillingar till svågern Håkan Simonsson och 16 riksdaler 32 skillingar till brodern Nils Persson.

Per Nilsson Guse dog 1783. Bouppteckningen efter honom finns bevarad och upptar som tillgångar ett skåp, en kista, 2 laggkärll, sängkläder, 2 kor och en ung bagge. Hustrun Karin Svensdotter dog 1785.

Redan före Per Nilssons död hade som ovan nämnts Hemset Kolaregård uppdelats mellan två av hans barn. De olika delarna skall i fortsättningen skildras var för sig.

N.F.H.

ÅRSMÖTET

äger rum fredagen den 26 mars 1982 och är förlagt till Risingegården (vägvisare vid vägen till Södra Åreda). Mötet börjar kl. 19 med mötesförhandlingar. Därefter talar antikvitetshandlare

Johan Persson

Växjö

om

Ting att ta vara på

I anslutning till föredraget är anordnad en utställning av ting som man tagit vara på i Hemmesjö. Johan Persson har lovat att svara på frågor om gamla föremål, om värde och användning. Tag gärna med föremål och fråga.

Kaffeservering

HEMBYGDSPÖRENINGEN

Föreningens medlemsantal har fortsatt att stiga. Antalet medlemmar är nu 271, en ökning i förhållande till föregående år med 11 %. Trots den jämförelsevis stora anslutningen hoppas föreningen på ytterligare medlemmar och vädjar till alla som får detta nummer att ingå i föreningen. Enklarest gör man det genom att sända in medlemsavgift med användande av den inbetalningsblankett som kommer att utsändas i april-maj. Glöm inte detta. Föreningen behöver allt stöd den kan få.

Till våren planeras sedvanlig gökotta, en kulturhistorisk rundvandring i Åryd och en utflykt till Urshult, Åsnen och Huseby. Detaljer meddelas senare. Hembygdspöredagen är i år förlagd till söndagen den 8 augusti.

Under året fortsätter inredningen av hembygdspörestugan i Åryd och restaureringen av den gamla kraftverksbyggnaden där.

Föreningens styrelse utgörs för närvarande av Bengt Hjelmqvist, Åryd, ordförande, Carl-Erik Johansson, Växjö, vice ordförande, Gulli Fjordevik, Hemmesjö, sekreterare, Ansa Borck, Åryd, kassör, samt Svea Johansson, Gummatorp, Willy Johansson, Åryd, och Onni Thunell, Billa. Suppleanter är Anna Adolfsson, Åryd, Göte Aronsson, Risinge, Roland Carlsson, Södra Åreda, Gully Johansson, Billa, Ast-rid Malmqvist, Risinge, och Göta Skoog, Åryd. Studiekommitté är Birgitta och Harald Schön, Åryd.